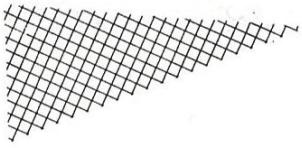

walter benjamin i jezik

iv kobri

„Tamo gde se zapliču stvari i znaci se moraju pobrati. Potčinjanja jezika brbljanje gotovo neizbežno dovodi do potčinjanja stvari gluposti; u tom udaljavanju stvari koje je bilo potčinjanje radio se projekat Vavilonske kule, istovremeno sa zbrkom jezika.“

Walter Benjamin

Benjamin je celog života bio opsednut pitanjem jezika. Ono je ne samo bilo tema više njegovih eseja nego je odredilo i sam način njegovog mišljenja i oblik njegovog pisanja. Zato, kao što je napomenuo Adorno, to pitanje zauzima centralno mesto u Benjaminovalom delu, ukoliko se može govoriti o centralnosti u jednom tako centrifugalnom delu. Ako razmišljanje o jeziku prozima njegovo delo i njegov život, kao što o tome svedeće u isti mah njegovi spisi i njegova prepiska, onda je tu mnogo više reč o jednoj dubokoj opsesiji u vezi s ulogom i upotreboj jezika i o jednoj suštinskoj intuiciji u vezi s njegovom prirodnim, nego o koherenntnoj, argumentovanoj i didaktičkoj teoriji o njegovom funkcionalisanju. Može se, čak, reći da brzo pročitavanje tekstova koje je Benjamin posvetio jeziku ostavlja utisak hermetizma, eklektizma i protivurečenosti. Benjamin je stvarno bio filozof jezika, a nikad u pravom smislu reči nije bio lingvista. Otud i zamerka, koja mu je često upućivana, da je samo metafizičar jezika.

U to nema sumnje. Pod uslovom, međutim, da se slažemo da je metafizika jedna teorija jezika ako polazi od čistog komparativnog posmatranja jezičkih činjenica da bi ušla u suštinu jezika. Postoje samo dve vrste filozofije, to jest metafizike jezika: jedna sebe smatra takvom, druga stidljivo krije svoju prirodu kriteći se objektivnošću posmatranih činjenica. Benjamin pripada onoj prvoj vrsti.

U dva članka posvećena isključivo jeziku: »O jeziku uopšte i o ljudskom jeziku«, iz 1916, i »Problem sociologije jezika«, napisanom 1935, Benjamin smesta postavlja raspravu u filozofskim terminima. Iznenade, međutim, razlike u tonu između ta dva članka. Koliko u prvom, iako se njegova eliptična forma ponekad graniči s hermetizmom, Benjamin prilazi pravo središtu problema i ispituje samu suštinu jezika, toliko se u drugom, punom referenci, krije iza pregrada erudicije, igrajući se lukavu vlastitom mišlju, i upućuje se lavirintom antropoloških teza i animalne etiologije. Ipak ne bi trebalo da nas zavara njegovo nastojanje da svoja duboka ubedjenja podupre »materialističkim«, ili navodno takvim, argumentima. Preobilje i eklektizam referenci sami po sebi otkrivaju obmanu. Ogrčuti se plaštem antropologije, Benjamin, u razmaku od devetnaest godina, na nov način odreva istu misao: svoj žestoki i stalni otpor prema jednoj filozofiji jezika koja jezik smatra čistim instrumentom misli, čistim prenosiocem komunikacije.

Ako početak teksta o sociologiji jezika još dozvoljava neku sumnju, njegov kraj je rečit: »Ako su drugi izvan semantičke funkcije jezika prenебregavali njegovo imantanost svojstvo izraza, njegove fiziognomičke snage, po Pagetovom (Paže) mišljenju, to svojstvo i te snage, kao i ta funkcija, zasluguju jedan dalji razvoj i sposobni su da ga ostvare!«, piše Benjamin i zaključuje svoj članak služeći se rečima samog Pageta:

»Cim se čovek služi jezikom da bi uspostavio živ odnos sa sobom ili sa svojim bližnjima, jezik više nije orude, nije više sredstvo, on je jedna manifestacija, jedno otkrivanje naše najintimnije suštine i psihološke veze koja nas spaja s nama samima i s našim bližnjima!«². Teškoća u razradi jedne filozofije jezika i mnogobrojne zbrke koje iz nje proističu prouzrokovana je, u stvari, jednim paradoksom u samom srcu jezika.

»U svojoj celokupnoj i najintimnijoj suštini izraz može da bude shvaćen samo kao jezik: s druge strane, da bi se shvatila jedna lingvistička suština uvek se treba upitati koju spiritualnu suštinu ona neposredno izražava. Što na primer znači da nemački (jezik) nije nikako izraz onog što pomoću njega treba da saopštio, nego je neposredan izraz onog što »se« u njemu saopštava. Ovo »se« je jedna spiritualna suština. Odmah je dakle očito da spiritualna suština koja se saopštava u jeziku nije samo jezik, nego nešto što se od njega razlikuje!«³.

U stvari, Benjaminovala spiritualistička filozofija jezika podjednako je udaljena od mentalističkih teorija, koje u reči vide prostog prenosa stvari ili misli, i od tradicionalne mistične teorije koja u reči vidi imantanu izraz stvari. Međutim, budući da je ova druga teorija uveliko zastarela, Benjamin koncentriše svoje napade na prvu, koja svoju hegemoniju širi toliko da je smatraju jednim od temelja saznanja.

»Ljudska reč je ime stvari, što isključuje buržoasku koncepciju po kojoj bi reči imale samo slučajni odnos sa stvarima i bile samo znaci stvari (ili njihovog poznavanja), ustanovljeni u ime nekakve konvencije. Jezik nikad ne nudi čiste znakove. Ali i odbijanje buržoaske teorije jezika putem jedne mistične teorije takođe je zabluda, jer u reči vidi samo suštinu stvari. A to je pogrešno, jer suština stvari samo po sebi nema никакvu reč; stvorena na osnovu božanske reči, ona je u svom imenu poznata kroz ljudski reč!«. »Kao delo nasleda ljudskog jezikaime, dakle, jemci da je jezik naprosto spiritualna suština čoveka!«. Ali budući da je čovekova spiritualna suština sam jezik ona se ne može saopštiti putem jezika nego samo u jeziku!⁴. »Kako se saopštava čovek? Tu treba činiti duboku razliku, postaviti jednu alternativu pomoću koje se nepogrešno razotkriva jedna suštinsko pogrešna koncepcija jezika. Saopštava li čovek svoju spiritualnu suštinu putem imena koje daje stvarima, ili u tim

imenima? Paradoks tog pitanja sadrži i odgovor. Verovati da čovek saopštava svoju spiritualnu suštinu putem imena znači onemogućiti себи priznanje da čovek stvarno saopštava svoju spiritualnu suštinu, jer se to nikako ne čini putem imena stvari, prema tome putem imena koja mu služe da označi jednu stvar. To gledište je buržoaska koncepcija jezika, u kojoj će ono što sledi jasno ukazati na neodrživi karakter (postavke): komunikacija je reč, njen predmet je stvar, njen primalac je čovek!«.

Zna se kakav su uspeh zatim postigle mentalističke koncepcije jezika, počev od sosirovske teorije ili, bolje rečeno, njene filozofske eksploracije od strane strukturalističkog pravca. Jedna prosta metodološka operacija (razlikovanje označitelja i označenog), inače vrlo korisna za fonetičke radove, zadobila je jednu unutrašnju vrednost i za neke postala samo suština jezika. To isto važi za razlikovanje između denotacije i konotacije; ova poslednja kategorija, neodređeni razmera, naprsto znači da ona prva nije primerena, ili bar da nije kadrda da izrazi izražajnu moć jezika. Tu se zapravo radi o pomalo drskom načinu da se kroz proraz ponovo ubaci ono što se upravo izbacilo kroz vrata, ili, ako hoćete, da se na periferiju potpisne ono što se nalazi u samom srcu izraza. Tu nipošto nije reč o nekom osporavanju validitetu sosirovskog metoda kao lingvističkog metoda, to jest metoda namenjenog analiziranjem jezičkih činjenica, — nego je reč o osporavanju pretvaranja jednog metodološkog modela u temelju jedne filozofije jezika, to jest, načina da se jednom opisnom modelu da suštinska vrednost, prelazeći lukavu s jedne lingvističke metodologije na jednu metafiziku jezika čije su premise nosioci strašnih posledica.

U stvari, razlikujući označitelja od označenog i denotaciju od konotacije pokušava se opravdati otcepljenje jezika od sveta i od života, da bi se on (jezik) sveo na prostog nosioca instrumentalnog uma. Ignoriše se ili namerno potiče »meta-lingvistički« aspekt jezika sadržan u beskrajnim mogućnostima verbalnog, fiziognomskog i gestovskog stvaraštva putem kojeg subjekt održava u isti mah mimetički i imaginarni odnos sa svetom. Kada jezik prekine svoje veze sa stvarnim i imaginarnim (tim drukčije stvarnim), drugim rečima, sa mimezisom, da bi postao prosta artikulacija koncepcata i simbola, jedna čista »jezička igra«, kako je govorio Wittgenstein (Wittgenstajn), onda on neizbežno zapada u frazeologiju ili u brbljanje. Tu treba razlikovati »jezičku igru« od igre reči. Jezička igra je zastareli iskaz koji počiva na jednoj zbrici koncepcata ili simbola, na jednom iskliznjuću jeziku, dok igra reči, naprotiv, ispituje svoj iskaz, pokazujući putem podsmeha ili apsurdne reči koji ga odvaja od njegovog predmeta. Jezička igra smatra svojom obavezom da dokazuje, dok se igra reči zadovoljava time da pokazuje. Jezička igra kulminira, ako se tako može reći, u onom što je Wittgenstein nazivao »terminološkim monstruoznostima« — kao što su to u naše vreme »demokratski centralizam«, »ograničeni suverenitet«, »negativan rast« ili »konceptualna umetnost«. Razlika između jezičke igre i igre reči, shvaćena u njenom kritičkom smislu, tačno odgovara razlici koja postoji između pozitivne i kritičke misli. Benjamin to izražava na sledeći način: »Kritika stvari duha sastoji se u razlikovanju autentičnog od neautentičnog. Ali to nije stvar jezika, ili bi to mogla da bude samo zaobilaznim putem jednog dubokog prerušavanja: u humoru. Jezik može da bude kritičan samo ako se pretvori u humor. Tu se čisto kritička magija ispoljava na taj način što se svaka imitacija izlaže svetlosti i propada!«

Ipak, u činu imenovanja, enuncijacije (iskaza), sastoji se čovekovo vladanje prirodom i, konačno, samim sobom: »čovek je onaj koji imenuje, po tome raspoznamo da kroz njegova usta govori čisti jezik. Svaka priroda, ukoliko se saopštava, saopštava se u jeziku, dakle konačno u čoveku. Zato je čovek gospodar prirode i može da imenuje stvari.«

»Samo čovek poseduje savršen jezik, kako u pogledu univerzalnosti tako i u pogledu intenziteta.«

»Jer tu teza deklariše: što je duh dublji, to jest postojeći i stvaran, to je lakše izraziv i izražen budući da je sam smisao te identifikacije da naprsto učini jednoglasnim odnos između duha i jezika, tako da je lingvistički najegzistentniji, to jest najbolje fiksiran izraz, onaj koji je lingvistički najupečatljiviji i najstabilniji, jednom reči najbolje izražen, u isti mah i čisto spiritualan!«. Drugim rečima, postoje reči i izrazi koji odolevaju vremenu mestu i modama, posebno primerene svom predmetu i posebno stabilne. Tako to biva s jednostavnim stvarima i velikim opštim principima u čijem iskazivanju čovek afirmise svoju suštinu i svoje vladanje prirodom. Oni na neki način sačinjavaju čvrsto jezgro jezika i dokazuju njegovu univerzalnost. Oni sačinjavaju i sadržaj istine Wittgenstein-ovog *Tractatus-a*, iluziju koja se sastoji u verovanju da se može učvrstiti celokupan jezik.

Benjaminovala spiritualistička koncepcija jezika mnogo je bliža ono što izgleda na prvi pogled »drugoj« Wittgensteinovoj filozofiji, onoj koja poriče zabludu *Tractatus-a* po kojoj bi bilo moguće da se svakoj reči dodeli čvrsta, fiksna vrednost i da se odrede granice jedne sfere čiste racionalnosti. Wittgenstein proklamuje: »Ono što se ne može reći može se pokazati!«. Benjamin sa svoje strane tvrdi: »U svakom slučaju, zapravo, jezik nije samo saopštavanje saopštljivog, nego je u isto vreme simbol nesaopštljivog«.

Pojmu neizrecivog i, shodno tome, lažnih filozofskih problema odgovara kao odjek Benjaminovala teološka parabola: »To neposredovanje se ustalilo u saopštavanju apstrakcije kada je čovek zbog iskonskog greha napustio neposredovanje u saopštavanju konkretnog, to jest ime, i upao u ponor koji predstavlja posredni karakter svakog opštenja, reči kao sredstava, prazne reči, u ponor brbljanja, jer je — to treba još jednom reći — brbljanje bilo pitanje dobra i zla u svetu posle stvaranja!«.

Kao što je zapazio filozof jezika Fritz Mauthner krajem prošlog veka, tradicionalne, uglavnom religiozne tabue zamenili su lingvistički totemi, nekada rasa i nacija, danas red, rentabilnost, moć, dinamizam, konfor, novi idoli pred kojima se svako oseća obavezan da metaniše, ako ne i da ponudi kao žrtvu svoj život. To je žrtvovanje po analogu i pod vodstvom »činovnika« (birokratije), pomoću fascinacije jednoglasnog jezika iz kog je isključena svaka alternativa.

Navodno laicizaciji društva u stvari odgovora klerikalizacija autorizovanog jezika, čiji je rezultat obezvredjenje običnog jezika, budući da se tu radi o dvema stranama istog fenomena.

Akademski jezici i specijalizovani žargoni imaju dvostruku funkciju da obezbede potčinjavanje pojedinca jednoj grupi i gašenje njegove ličnosti u anonimnosti njihovog širenja i množenja. To su vrste kodova koje rastvaraju odgovornost u grupi obezbeđujući u isti mah koheziju te grupe i njenu dominaciju nad jednim prostorom znanja i veštine. To su dakle oruđa uzajamne dominacije i otuđenja; jer delić moći koji daju onima što se njima služe plaća se uzvratno većom zavisnošću prema drugim instancama odlučivanja i izvršavanja. Ta atomizacija znanja i moći, kao što je dokazao Marcuse (Markuze) pretvara se na kraju u jedno opšte podvrgavanje. Kobna zabluda se po Benjaminu sastoji u tome što se medijsifikacija jezika smatra posledicom dominacije, dok je ona zapravo njen izvor i kalup koji joj daje oblik (pri čemu su savremena audio-vizuelna sredstva ustvari samo najpogodniji i naprimereniji načini njene difuzije).

Više od polovine sveta već živi u jednoj situaciji u kojoj nametanje jezika jednom učutkanom društvu vodi ka pravom rascepom između široko namenutog diskursa i doživljene stvarnosti. Dijalektika je postala jedan idiolekt nazvan Staljin ili Mao, dok su milioni pojedinačnih pretvoreni u zvučnike. Nasuprot onome što poneki još tvrde, nije tu reč o nekoj karikaturi socijalizma, jer karikatura, ma koliko bila čudovišna i izobličena, zadržava neki mimetički odnos sa svojim modelom, nego je reč o negaciji reference. Tu imamo živu demonstraciju širokih razmara po kojoj je porobljavanje jezika znak jednog porobljivačkog društva. Zato je prva briga svih onih koji iznutra pokušavaju da se otcepe da poništite referencu, da iznova pronadu jedan novi jezik.

Kako je to sjajno dokazao Karl Kraus (*Die dritte Walpurgisnacht*), projekat ukidanja moralne savesti prolazio je putem totalnog potčinjavanja jezika silama mraka. Međutim, dok totalitarni jezici porobljavaju čoveka u jednoj frazeologiji, i pomoću nje, socijal-demokratski jezik, ili, ako hoćete, jezik zapadnih demokratija porobljava čoveka u brbljanju i putem brbljanja. Gotovo potpuni nestanak poezije kao način izraza pojedinka ili kolektiva i praznina tolikih savremenih umetničkih dela prilagođenih teorijskom brbljanju su najprimernije manifestacije te činjenice. Razmišljanje o jeziku kojima se Benjamin bavio 1916 bilo je po mnogo čemu opominjuće. Ono se ne samo suprostavilo svim teorijama komunikacije i njihovim danas cvetajućim primenama, nego je u njihovoj osnovi otkrilo jedan poduhvat otuđenja čoveka putem izopačenja jezika. Ogromna mistifikacija koja je sada u toku sastoji se u širenju uverenja da je kvalitet komunikacije funkcija kvantiteta informacija, dok u stvari broj i ujednačenje informacija, preobilje pseudo-dogadaja, upravo sprečavaju komunikaciju. Oni više prikrivaju no što otkrivaju fenomenu na taj način što duboke razloge, moguće opcije i alternative potapaju pod bujicom sporednih podataka.

Posle odvajanja seksualnosti od afektivnosti, društvenog bića od privatnog bića, disocijaciju jezika kao sredstva komunikacije i načina izražavanja stavljaju treći potpis-svedočenje na ugovor koji je Faust sklopio sa davolom. Benjaminovo razmišljanje o jeziku nije usamljeno. U stvari, ne postoji nemački filozof ili pisac između dva rata koji nije bio u isti mah opsednut i očaran pitanjem jezika. Što se tiče Anglosaksonaca, oni su ga učinili samim predmetom svoje filozofske misli. Čudno je i treba žaliti što se u Francuskoj pitanje jezika smatra bilo apstraktном spekulacijom, bilo oblašću rezervisanom za stručnjake, a da se pritom ne shvataju svesno njegove konkretnе i svakodnevne implikacije na ljudski život i na evoluciju društva. Hofmannsthalovo čutanje (*Pismo lordu Chandosu*), Wittgensteinova filozofija »običnog jezika«, aforistični rukopis Karla Krausa ili aluzivni stil Adorna — sve su to pokušaji, iako bezuspšni i protivurečni, da se izbegne paklena mašina instrumentalnog jezika koji proizvodi lance opštег porobljavanja.

Kod Benjamina, utopijska nostalgiјa za jednim matričnim jezikom koji bi izražavao pomirenje čoveka sa sobom samim, sa društvom i sa prirodom, svodi se na bukvalno shvatanje esperanta. Ali esperanto bi se mogao ostvariti jedino ukidanjem politike i istorije, iskupljanjem čoveka od strane čoveka ili raspadom posredništva putem i pomoću neposrednosti jezika. U ovo vreme u kome su morbidni »realizam«, cinizam, rezignacija i očajanje, kao i zbrka znakova i vrednosti nalik na obavezne farmerice ili kruti smoking, dobro je setiti se Maja 68. Ako je po svom političkom i vojnem obliku Parisko proleće bilo imitacija ranijih revolucija, Maj 68 je u neposrednosti svog izraza, u eksploziji oslobođene reči, i kroz nju, bio verbalni nagovještaj buduće Revolucije, dolaska mesijske ere.

Današnji intelektualac postao je nalik na onog patuljka koji čući pod šahovskom tabelom istorije i prati poteze u igri. Sćućuren već isuviše dugo ispod stola, nesposoban je da se uspravi i da se suoči sa svetlošću dana.

Dok pazi samo na pomeranje figura na tabli i na njihove moguće kombinacije, njegov se svet sastoji od belih i crnih kvadrata po kojima se kreću figure što predstavljaju ludu ili kralja, koje on na kraju zaista smatra pravim ludakom ili kraljem.

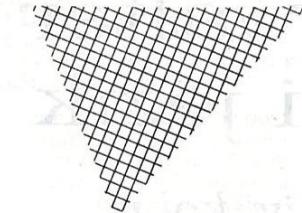
Zanesen igrom u kojoj je našao nadoknadu za svoj ružni izgled i svoj nelagodni položaj, on nije primetio da su igrači napustili sto i samo što se nisu potukli. On nastavlja da igra... sah.

1. Walter Benjamin, »Sociologie du langage«, 1935, prev. Maurice de Gandillac, *Poésie et Révolution*, Pariz, izd. Denoël, 1973.
2. *Ibid.*, str. 121-2.
3. Walter Benjamin, »Sur le langage en général et sur le langage humain« (1916), prev. Maurice de Gandillac. *Mythe et violence*, Pariz, izd. Denoël, 1977, str. 80
4. *Ibid.*, str. 90.
5. *Ibid.*, str. 82-3.
6. Walter Benjamin, pismo Herbertu Relmoreu (kraj 1916). *Correspondances*, knj. 1. (1910—1928), Pariz, izd. Aubier-Montaigne 1979, str. 122.
7. Walter Benjamin, »Sur le langage en général et le langage humain«, op. cit., str. 86.
8. *Ibid.*, str. 94.

Prevod: Frida Filipović

kuvarica

dragica stojanović

1.

Zarobiću te papriko
U malo jezero
Izmedu stakla prozirnog

Plivačeš ko jegulja
Ugušićeš se ne sipam li ti vode
Svenućeš ne stavim li list lorbera
I dva zrna bibera povrh svega

Ne zovi plesan da te pokrije
Ne brani se

Ima još noževa u ovoj kuhinji
Nijedna te ruka neće seći
Nežnije od moje

Budeš li poslušna
Da se dubeći seme
Od tvoje srži lako odvoji
Ko što se list po list
Od praziluka lako raščinjuje
Staviću te kraj glave šargarepe
U pesak zaronjene i reći:
Bašta to je

Šaka kroz čiji domali prst

Curi so
Potreba je zbog zapleta
Kad tajna kašika gorkim vrškom
Ude u ključalu vodu
Proguta je zelen

Još malo peršuna
List lorbera
Velika glavica kupusa
T a č k a

Pogledajući svakoga časa
Na stolicu koja miluje sto
I ja milujem odrzane nokte
Škupljenje u pregaču

Kad okasnji
I njih ču ti velikom kutlačom
Sipati u tanjur
Kao nožem ispisano
Moju tužnu dopodnevnu priču

A ti mi poveruj
U beloj ostavi na drvenoj polici

Da se ne dosaduješ
Svakoga časa u oči šargarepe
Da pogledaš

Kad te dragi moji budu tiho
U želudac spuštali
Nećeš imati kud pobeći
Moja te ruka kroz njihovo grlo
Neće sustići

Ja ni košari
Od tanke vrbove šibljike
Ne smem priznati:

Čim te s jeseni odvojim od zemlje
Zimska smrt za me počinje

2.
Povrće koje seckam u lonac
Moja je azbuka

Tri šargarepe
Ćine samoglasnik A
Luk samoglasnik O
Koji na tihoj vatri
Gubi oblik i prelazi u U

KUHINJSKA KUKAVICA

Sa Tajne večere
Odlaži gost jedini

Zdela za kost
Prazna je

Zobljem mrvice
Srce golubijem

Nožem režem slepu kokoš
U prerezanoj šiji tražim te

U levom kokošijem oku nisi
U desnom kokošijem oku nisi

Šta mi sad preostaje
Šta mi je sad tužnoj činiti

Da sipam mastilo u mastionicu
Ko što su žene sipale ustajalu

kišnicu
Da perem dušu
Ko porculanske sudove

Brišući je o prozirnu belu hartiju
Ko o krpu kuhijsku